

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФАКУЛТЕТ:

ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ
Универзитета у Бањој Луци

ПРИМЉЕНО: 7.6.2022.			
ОРГ. ЈЕД.	БРОЈ	ПРИЛОГ	ПРИМЉЕНОСТ
10/1	704	22	

ИЗВЈЕШТАЈ

о оцјени урађене докторске тезе

ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

На основу члана 149. Закона о високом образовању („Службени гласник Републике Српске“, број: 73/10, 104/11, 84/12, 108/13, 44/15, 90/19 и 31/18), члана 54. Статута Универзитета у Бањој Луци и члана 20. Статута Економског факултета, Научно – наставно вијеће Економског факултета на VII сједници одржаној дана 16.05.2022. године донијело је Одлуку, број: 13/3.547-VII-4.1/22 о именовању Комисије за оцјену урађене докторске дисертације кандидата *мр Маје Ибрахимбеговић* под насловом: „Утицај спољнотрговинске размјене на економски раст Босне и Херцеговине“, у сљедећем саставу:

1. Др Гојко Рикаловић, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Београду, ужа научна област Економска политика и развој, председник,
2. Др Горан Поповић, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област Међународна економија и Теоријска економија, члан и
3. Др Миленко Крајишник, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област Међународна економија, члан.

Датум и орган који је именовао комисију. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звање, назив уже научне области за коју је изабран у звање и назив универзитета и факултета у којој је члан комисије запослен.

1. УВОДНИ ДИО ОЦЈЕНЕ ДОКТОРСKE ТЕЗЕ

Тема докторске дисертације под називом „Утицај спољнотрговинске размјене на економски раст Босне и Херцеговине“, кандидата *мр Маје Ибрахимбеговић*

прихваћена је од стране Наставно – научног вијећа Економског факултета Универзитета у Бањој Луци одлуком бр. 13/3.2410-II-5.2/17 од 13.12.2017. године.

Сенат Универзитета у Бањој Луци је одлуком, број: 02/04-3.3699-43/17 од 21.12.2017. дао сагласност на Извјештај о оцјени услова и подобности теме и кандидата за израду докторске дисертације кандидата мр Маје Ибрахимбеговић на Економском факултету Универзитета у Бањој Луци.

Садржај докторске дисертације изложен је у сљедећим поглављима:

Увод (стр. 8 – 23)

1. Општи аспекти економског раста и спољнотрговинска политика отворене привреде (стр. 24 – 58)
  2. Макроекономске детерминанте економског раста (стр. 59 – 83)
  3. Теорије о међусобној повезаности инфлације, незапослености, спољнотрговинске размјене и економског раста (стр. 84 – 113)
  4. Макроекономска анализа економског раста у Босни и Херцеговини и спољнотрговински односи са регионом и Европском унијом (стр. 114 – 150)
  5. Статистичко – квантитативна анализа утицаја спољнотрговинске размјене и других макроекономских варијабли на економски раст Босне и Херцеговине (стр. 151 – 172)
  6. Анализа и дискусија добијених резултата истраживања (стр. 173 – 187)
- Закључак (стр. 188 – 200)
- Литература (стр. 201 – 217)

Рад је структуриран тако да садржи шест поглавља и закључак, који заједно представљају једну цјелину научно – истраживачког рада.

У уводном дијелу докторске дисертације дати су предмет, сврха и циљ истраживања, као и методе којима се жели доћи до постављених хипотеза у раду.

Прво поглавље се односи на општи и теоријски оквир економског раста којим се спознају основне дефиниције и генератори привредног раста, нарочито у условима

глобализације и честих глобалних криза. Кандидаткиња разматра ендogene и екзогене моделе економског раста, ради упознавања о могућим начинима постизања раста и економског просперитета у различитим периодима, макроекономским окружењима и економско – политичким системима. Поглавље је заокружено емпиријским истраживањима о основним појмовима отворене привреде, теоријама и начелима међународне трговине, од класичних до модерних теорија попут Кругмановог модела међународне трговине.

У другом поглављу, кандидаткиња дефинише основне макроекономске варијабле и то: бруто домаћи производ и стопе раста, инфлацију и незапосленост, инвестиције као битан генератор привредног раста транзиционих земаља с посебним освртом на значај страних директних инвестиција, те увоз, извоз и коефицијент трговинске отворености, као показатеље спољнотрговинске размјене. Спознајом о карактеру ових макроекономских величина, те разумијевањем њихових међусобних односа и утицаја на економски раст, кандидаткиња примјењује статистичко – квантитативне методе и даје наративну дескрипцију добијених резултата који, на крају, резултирају и конкретним закључцима овог истраживачког рада.

Анализа основних теоријских погледа на међузависност бруто домаћег производа (БДП), као индикатора економског раста, са спољном трговином и другим важним макроекономским варијаблама (инфлација, незапосленост, стране директне инвестиције (СДИ)), разматра се у оквиру трећег поглавља.

Конкретно, кроз ово поглавље кандидаткиња је представила основне карактеристике фундамента теоријских закономјерности о међузависности посматраних варијабли (Филипсова крива, Окунова закономјерност, природна стопа незапослености). Овај дио употпуњен је и емпиријским истраживањима о међусобним односима спољне трговине и макроекономских агрегата (БДП, инфлација, незапосленост), као и теоријским значајем СДИ за спољну трговину једне земље.

Полазишта за израду адекватног развојног модела Босне и Херцеговине (БиХ), који је предмет овог истраживања, су макроекономске претпоставке и пројекције. Стога, кандидаткиња у четвртном поглављу анализира кретање основних макроекономских

показатеља у БиХ, као и спољнотрговинску размјену са земљама СЕФТА-е, чија је потписница и БиХ. Осим тога, анализирана је и спољнотрговинска размјена те је урађена адекватна компаративна анализа основних економских индикатора БиХ и Европске уније (ЕУ). Анализом кретања ових варијабли кандидаткиња је уочила макроекономске трендове, те позиционирала макроекономски положај БиХ у односу на сусједне земље региона и ЕУ.

У петом поглављу помоћу статистичких метода кандидаткиња посматра међусобне односе стопе раста реалног БДП-а и увоза, извоза, обима спољнотрговинске размјене, коефицијента трговинске отворености, инфлације, незапослености и СДИ.

У ту сврху користи Спирманов (енгл. Spearman) коефицијент корелације те анализира да ли постоји статистички значајна повезаност између посматраних макроекономских варијабли и да ли су те везе позитивне или негативне (инверзне).

Аналитички облик међузависности наведених макроекономских варијабли кандидаткиња описује помоћу методе вишеструке регресије са зависном варијаблом – стопа реалног БДП-а, док на самом крају ради анализу варијансе, односно једносмјерну ANOVA анализу са поновљеним мјерама, како би утврдила које се групе анализираних варијабли статистички разликују.

Примјеном наведених статистичких метода кандидаткиња је могла уочити и предвидјети исходе утицаја посматраних макроекономских величина на економски раст БиХ као зависне варијабле у овом научно – истраживачком раду.

Уједно, добијене резултате користи као платформу за потврђивање или оповргавање постављених хипотеза научно – истраживачког рада.

Сагледавањем развојног модела БиХ у контексту савременог економског истраживања, кандидаткиња даје могуће основне контуре макроекономског модела као основе за дефинисање основних смјерница макроекономске политике у БиХ.

Стога, у оквиру шестог поглавља кандидаткиња дискутује о резултатима статистичко – квантитативне анализе упоређујући их вјешто са теоријским доказима и ранијим научним истраживањима из ове области, те нуди нове правце и политике развоја и убрзања економског раста БиХ, као и теме и размишљања за будућа научна истраживања.

Закључак се у великој мјери наставља на дискусију и анализу из претходног поглавља. У дијелу закључка, кандидаткиња сумира резултате до којих је дошла у свом истраживању. У извођењу закључака користи емпиријску и теоријску анализу великог броја признатих ауторитета и аутора научних радова у области економије [Krugman (2010), Stiglitz (2013, 2015), Burda & Wyplosz (2001), Samuelson & Nordhaus (2007), Gordon (2013), Dollar & Kray (2004), Freund & Bolaky (2008), Kim & Lin (2009) Ulasan (2015), Eijnffinger & Qian (2016), Haussman i dr. (2007), Newfarmer & Sztajerowka (2012), Kalaitzi & Cleeve (2017) и др.].

Кандидаткиња полази од дескриптивне и компаративне анализе кључних макроекономских показатеља и сумира их на основу врједносних и рационалних критеријума. На тај начин јасно позиционира макроекономску позицију БиХ у односу на регион и ЕУ те уочава да БиХ има неповољну робну структуру у међународној трговини која није у функцији унапређења укупне спољнотрговинске размјене са остатком свијета, а тиме ни у функцији економског раста. У наставку, кандидаткиња даје преглед резултата статистичке анализе помоћу које су посматрани међусобни односи различитих макроекономских варијабли, што је посебно било значајано за извођење генералних закључака и доказивања хипотезе овог научно – истраживачког рада.

Докторска дисертација садржи 180 страна текста без уводних напомена и литературе. Писана је фонтом Times New Roman величине 12, формат А4, на латиничном писму, прореда 1,5.

Са пописом цитиране литературе рад садржи 197 страница.

Са уводом и пописаном литературом рад садржи укупно 214 страница.

У раду су цитирана 64 начуна рада, научне књиге, студије, стратегије, као и 5 интернет извора.

У фус-нотама су дате и одређене напомене, коментари, стручна појашњења, као и кратка теоријска објашњења и сл.

Према попису прилога рад има: 19 табела, 22 графикона и 7 слика.

У складу са чл. 3. Правилника о поступку провјере оригиналности завршних радова на II и III циклусу студија Универзитета у Бањој Луци, докторска дисертација

кандидаткиње мр Маје Ибрахимбеговић, под називом „Утицај спољнотрговинске размјене на економски раст Босне и Херцеговине“, прошла је провјеру оригиналности докторске дисертације о чему постоји одговарајући извјештај.

а) Истаћи основне податке о докторској тези: обим, број табела, слике, број цитиране литературе и навести поглавља.

2.УВОД И ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

Укључивање у међународне трговинске токове важно је за економски раст и просперитет сваке националне економије. У том процесу важна је конкурентна предност земље и њена способност да креира већу економску вриједност у односу на конкурентне државе на међународном тржишту. Једино континуирана извозна политика може стимулисати агрегатну тражњу, побољшати трговински салдо, обезбједити конкурентнију платформу за привлачење СДИ и генерисати веће стопе БДП-а, што би резултирало дугорочним растом животног стандарда сваке земље, па тако и БиХ.

Кандидаткиња води рачуна да је БиХ земља са готово највећом стопом незапослености у региону, али и стабилном ниском инфлацијом, уз ограничену монетарну политику која се води по правилима валутног одбора, те стога у овој докторској дисертацији, користећи сложене статистичке методе, провјерава да ли у БиХ, као малој и отвореној транзиционој економији, вриједи опште закономјерности које би биле у функцији испуњавања њених развојних и макроекономских циљева.

У том смислу, истраживачки циљ докторске дисертације био је дати одговоре на питања: да ли економски раст БиХ зависи од спољне трговине и могу ли се спољном трговином компензовати ефекти ограничене монетарне политике у БиХ?

Ранија истраживања, али и статистички подаци релевантних макроекономских извора показују да се БиХ мора што прије окренути развијању здравијег модела економског раста који би био усмјерен у правцу смањењу стопе незапослености и расту продуктивности уз апсолутну макроекономску стабилност.

Приликом дефинисања развојног правца кандидаткиња узима у обзир и политичку одређеност БиХ према европском путу и стицању статуса кандидата за чланство ЕУ.

Полазна основа истраживања је *Кругманово* научно препознавање добробити трговинске либерализације и самим тим отворености привреде за раст и развој транзиционих економија попут БиХ [Кругман, 2010].

Анализе секундарних извора и студија рађених на великом броју транзиционих економија довеле су кандидаткињу до закључка да увозна супституција не може, генерално, довести до одрживе стопе раста, посебно не на дуги рок. Наиме, претходна истраживања показала су да је извоз једна од кључних карактеристика привреда са снажим растом. Ово је идентификовано и у многим студијама међународних референци (Међународни монетарни фонд, Свјетска банка и др.).

БиХ је мала отворена економија која се налази у процесу транзиције друштвено – економског система. У таквим условима она мора бити извозно оријентисана како би се створили услови за убрзање европских интеграција. Ово је посебно важно због чињенице да је монетарна политика БиХ заснована на валутном одбору. Краткорочно, валутни одбор је помогао у креирању поузданог макроекономског окружења, стварању тржишне економије и односа према развијеним страним тржиштима, чиме је подржао остваривање циљева монетарне политике БиХ. Дугорочно, валутни одбор испољава ограничавајуће дејство на економски раст и конкурентност земље, јер онемогућава коришћење дискреционе монетарне политике.

Ранија истраживања [Поповић, Ибрахимбеговић, 2015] показују да одржавање стабилне инфлације у земљи ствара трошак, који заједно са негативним ефектима спољних и унутрашњих шокова у земљи, апсорбују незапосленост и привредни раст. Супротно економским интересима привреде, одржавање фиксног девизног курса утиче на повећање прецјењености домаће валуте, што поскупљује домаће производе и валуту те води повећању спољног дуга и расту платнобилансног дефицита. Осим тога, јачање евра у односу на неку другу валуту, кроз систем валутног одбора, директно тангира и конвертибилну марку (КМ) у смислу ап्रेसијације валуте и тиме смањења извоза и конкурентности економије. Исти ефекти валутног одбора примјећују се и у макроекономском простору ентитета.

У амбијенту успорене привредне активности и без могућности вођења монетарне политике, БиХ је условљена да функционише на принципу смањења броја запослених и економског раста, тзв. Балша – Самјуелсонов ефекат [Burda, Wyplosz,

2001]. У оваквој економско – социјалној ситуацији макроекономски раст земље синтетички изражава резултат и проблем у том процесу. Незапосленост је директна посљедица спорог привредног раста, недовољних инвестиција, структурних промјена у запослености радне снаге, итд.

Висока незапосленост, која у БиХ задњих десетак година износи између 30 – 35% према подацима Међународне организације за рад (ILO), са собом носи бројне економске и социјалне посљедице које се негативно одражавају на услове живота становништва. Ово нарочито доводи у питање будућност младе генерације која мора да пролази кроз другачији систем образовања и да прихвати нову филозофију и методе запошљавања примјерене тржишној привреди. Осим тога, у земљи је распрострањена корупција, а администрација је недовољно ефикасна. Наведене чињенице су честе у разним економским и другим извјештајима Европске уније која различитим мјерама помаже развој БиХ на њеном путу према ЕУ.

Према Мандел – Флемингу, фиксни девизни курс и фиксне цијене у IS - LM моделу утичу на губитак независности монетарне политике.

Осим тога, у земљи се осјећа и конфликтност економских политика, као и различит административни ниво надлежности у провођењу тих политика. Економски конфликти у БиХ конвергирају са теоријом „немогућег тројства“ по којој је немогућа синхронизација пуне мобилности капитала, фиксног девизног курса и независне монетарне политике (Мандел – Флемингов IS – LM модел).

Полазећи од економских конфликта и ограничења, у оквиру теоријског дијела, кандидаткиња детаљно образлаже позитивне ефекте отворености привреде, тј. обима спољнотрговинске размјене на производњу, а тиме индиректно и на запосленост, инфлацију, СДИ и економски раст.

Наиме, иако су ранија истраживања показала да не постоји компромис између инфлације и незапослености у БиХ (Филипсова крива), уочено је да, ипак, не постоје ни јачи теоријски аргументи који би могли оспорити да постоје развојне фазе у којима би се могао створити амбијент за дјеловање Филипсове криве. Полазна претпоставка је да се остваривање овог циља може подесити кроз већу трговинску отвореност привреде и ангажовање расположивих мјера макроекономске политике које би стимулисале извоз, што би, сходно теоријским концепцијама, имало позитиван ефекат на економски раст и СДИ, а тиме и на

конкурентност земље.

Кандидаткиња истиче да су неки аутори [Ходовић – Бабић, Мехић, 2009.] утврдили позитиван однос и утицај БДП-а и отворености тржишта на ниво прилива СДИ у услужним дјелатностима. Међутим, исти аутори су утврдили и значајно негативну корелацију између стопе инфлације и прилива СДИ.

На основу претходних истраживања и секундарних извора података, кандидаткиња указује да би извоз и СДИ били у функцији економског раста и запослености само ако би се користили за подстицање агрегатне траже и производње у одговарајућим секторима, а не за финансирање потрошње. Кандидаткиња сматра да би се на тај начин могао компензовати недостатак дискреционе монетарне политике и утицати на економичнију комбинацију инфлације, незапослености и БДП-а у земљи те тиме ублажити ефекти конфликтности економских политика у БиХ.

Мишљење да отвореност привреде неминовно доводи до повећања извоза, а тиме и економског раста прихваћено је од стране релевантних међународних институција: Међународног монетарног фонда (ММФ), Свјетске банке, Свјетске трговинске организације и др. У складу са овим мишљењима, у посљедње три деценије велики број земаља у развоју је либерализовао своје трговинске режиме. Једни процеси глобализације и либерализације су били добровољног карактера, међутим већина њих је, заправо, имплементирана на захтјев ММФ-а или Свјетске банке, које своје кредитне аранжмане директно везују за либерализацију спољне трговине као једног од важног критеријума за добијање кредита. Основни разлог за то заснован је на мишљењу да је отвореност привреде у позитивној корелацији са степеном привредног раста. То потврђују и извјештаји OECD, Свјетске банке и других референтних извора, у којима се наводи да отвореније економије увијек, у економском и социјалном смислу, доминирају у односу на земље са протекционистичким трговинским политикама и капиталним органичењима.

Међутим, постојећа искуства транзиционих економија које су провеле трговинску либерализацију, често су врло опречна. Резултати су углавном неубједљиви. Нека емпиријска истраживања налазе позитивне ефекте отворености транзиционе економије на њен економски раст, док друга, пак, показују да не постоји међусобна корелација или да је чак негативна.

Иако постоје емпиријски резултати да су многе земље транзиционе Европе

биљежиле брз раст прије кризне 2009. године, детаљнија анализа показује да постоје и значајне разлике по питању квалитета и одрживости тог раста. Наиме, поједине транзиционе економије су свој раст базирале на производној интеграцији са развијеном Европом. Раст БДП-а који је условљен факторима на страни понуде, даље би довео до веће спољнотрговинске интеграције. Прије свега, пораст БДП-а који је покренуо снажан раст извоза који је премашио раст увоза, значио је да су ове транзиционе економије биљежиле брз, али одржив раст уз уравнотежен спољнотрговински биланс.

С друге стране, земље Југоисточне Европе, између осталог и БиХ, такође су имале брз раст БДП-а до кризне 2009. године, али уз високе спољнотрговинске дефиците. Ове земље су, за разлику од претходно наведених, висок раст БДП-а остваривале захваљујући великом приливу трансфера из иностранства, страном капиталу и наглом расту кредита, који су подстицали домаћу потрошњу на рачун домаће производње, као и стварање конкурентног извоза. Међутим, брз раст транзиционих економија показао се неодржив у кризним периодима, односно у вријеме глобалне финансијске кризе (2009) и кризе изазване пандемијом коронавируса (2020).

Анализом новијих научно истраживачких радова, кандидаткиња уочава да не постоји јединствен став о директној и позитивној међузависности између економског раста и отворености привреде према трговини. Ипак, највећи број научних студија доказује статистички значајну условљеност. Неколико важних студија сматра да је отвореност привреде значајан објашњавајући фактор економског раста.

Кандидаткиња се референцира на значајан број савремених економиста:

Саш и Варнер [Sachs & Warner, 1995] урадили су анализу на примјеру 79 земаља те примијетили да је трговинска политика важан фактор за економски раст. Истицали су да су земље са вишим економским растом, заправо, земље које успјешно проводе тржишне реформе. У свом моделу дефинисали су пет варијабли као бинарне варијабле. Према том индексу, економија је отворена у случају да: земља нема социјалистички модел уређења економског система, држава нема монопол над извозом, просјечна царинска стопа није већа од 40%, курс премије на црном тржишту није већи од 20%, стопа нецаринских баријера на увоз је већа од 40%.

Едвардс [Edwards, 1998] види отвореност привреде као кључни фактор раста економије. У циљу доказивања своје хипотезе користио је концепт продуктивности. У свој регресиони модел укључио је неколико индикатора отворености привреде према трговини, које је преузео из извјештаја Свјетске банке о свјетском развоју из 1997: Sachs - Warner индекс отворености, Ламеров индекс отворености, оријентациони индекс свјетског развоја, просјечну премију на црном тржишту, просјечну увозну тарифу на производњу, просјечну покривеност нецаринских баријера, однос прикупљених пореза од трговине и Волфов индекс увозне дисторзије. Тврдио је да је раст привреде позитивно корелисан са степеном отворености привреде, обзиром да је примијетио да је већина индекса у позитивном односу са растом продуктивности.

Долар и Креј [Dollar & Kraay, 2001] су, такође, утврдили позитивну везу између отворености привреде и економског раста. У моделу су користили податке из 68 земаља које су класификовали у двије групе, а сходно повећању учешћа трговине у бруто домаћем производу сваке земље. Уочили су да су земље у којима омјер тог учешћа расте са глобализацијом, заправо флексибилније да смање царине за 22% и посљедично удвоструче БДП. Друга група земаља, код којих нису примијетили позитивне ефекте глобализације на трговину, суочиле су се са ниским учешћем трговине у БДП-у.

С друге стране, кандидаткиња је анализираола и научне доказе аутора који уочавају негативне узрочне везе између отворености и економског раста [Lee, Rodric, Kappel и др.].

Ли [Lee, 1993] је нашао негативну везу између отворености и раста. У својој студији је користио индекс трговинске политике, који укључује премију на црном тржишту, просјечне царине и мјере отворености које се састоје од четири елемента: површине земље, удаљености између трговинских партнера, увозне царине и премије на црном тржишту. Ли је такође закључио да постоји обрнута условљеност када раст узрокује отвореност. Овај ефекат уочава у земљама са високом стопом раста које су започеле процес либерализације трговине.

Родрик (1995) узима у анализи податке из 90 земаља и дефинише неколико

контролних варијабли: однос дуга према извозу, однос извоза према БДП-у, учешће државне потрошње у БДП-у, просјечну царину на увоз и Sachs – Warner индекс. Уочио је да ниједна од ових варијабли, изузев државне потрошње, није статистички значајна за економски раст. Стога, закључио је да не постоји позитивна веза између спољне трговине и привредног раста.

И последњих година, нарочито последице глобалне економске кризе 2009. године, актуелизује се питање односа отворености привреде и спољнотрговинске размјене на економски раст [Ким и Лин (2009), Зерен и Ари (2013), Уласан (2015) и др.].

Углавном емпиријске студије примјећују могућу двосмјерну узрочну везу између спољне трговине и економског раста, при чему земље које су више отворене за трговину и више тргују могу имати и веће приходе [Ким и Лин, 2009]. Ови аутори су доказали да отворености трговине подстиче дугорочни економски раст, при чему се ови ефекти разликују у зависности од нивоа економске развијености земље. Зерен и Ари [Zeren & Ari, 2013] су, такође, утврдили позитивне двосмјерне узрочне везе између отворености према трговини и економског раста за земље из групе Г7.

Фалвеј и др. [Falvey et al., 2012] су користили технике регресионог прага како би уочили ефекте постлиберализације у кризним и некризним режимима. Њихови налази указују да економска криза у вријеме либерализације утиче на економски раст у постлиберализацијским условима и то у правцу који зависи од природе кризе.

Уласан [Ulasan, 2015] је користио динамички оквир података за закључак да мјере трговинске отворености нису значајно повезане са економским растом, што имплицира да отвореност према трговини не подстиче економски раст. Други аутори [Sakui, Villaverde & Maza, 2015] утврдили су позитивне везе између трговине и економског раста на примјеру 15 земаља у развоју.

Примјећује се да кандидаткиња користи обимну предложену и цитирану литературу и пореди своје ставове и запажања са научним доказима других аутора који се баве изучавањем исте или сличне проблематике.

Избор научних чланака и књига је научно релевантан и временски актуелан.

Реализовано теоријско и квантитативно истраживање докторске дисертације

извршено је у складу са дефинисаним проблемом, предметом и циљевима, те је дат научни и прагматични допринос проширењем постојећих теоријских и емпиријских сазнања о генераторима економског раста у привредном амбијенту БиХ. Резултати истраживања, потврђени егзактним статистичко – квантитативним аргументима, указују на нове чињенице о економском расту БиХ, као и да се одређена ограничења или препреке које произилазе из структурно – економских или уставно – правних ограничења могу превазићи координираним економским мјерама.

Главни научни допринос докторске дисертације манифестује се у аналитичком и предиктивном приступу утицаја показатеља спољнотрговинске размјене и других макроекономских варијабли на економски раст БиХ. На основу оваквог приступа, омогућено је дефинисање адекватног развојног модела у постојећем друштвено – политичком и економско – социјалном простору БиХ. Истакнуто је и научно доказано да БиХ, уколико жели обезбједити бољу конкурентску позицију у међународној трговини те побољшати услове трговине и трговински салдо, мора извршити реконструкцију производне инфраструктуре. Другим ријечима, кандидаткиња у закључцима докторске дисертације наводи да БиХ мора предузети мјере како би се, кроз производно преусмјеравање индустрије, прилагодила структури тражње својих трговинских партнера, у првом реду: ЕУ, Р. Србије и Р. Хрватске, као најважнијих спољнотрговинских партнера.

- а) Укратко истаћи разлог због којих су истраживања предузета и циљ истраживања;
- б) На основу прегледа литературе сажето приказати резултате претходних истраживања у вези проблема који је истраживан;
- в) Навести допринос тезе у рјешавању изучаване проблематике;
- г) У прегледу литературе треба водити рачуна да обухвата најновија и најзначајнија сазнања из те области код нас и у свијету.

3. МАТЕРИЈАЛ И МЕТОД РАДА

У научном истраживању, формулисању и приказивању резултата истраживања у овој докторској дисертацији кориштена је веома богата теоријско – емпиријска, као и статистичка грађа.

Емпиријско истраживање у овом научно – истраживачком раду реализовало се кроз прикупљање и анализу података из секундарних извора које су објавиле међународне, државне и ентитетске институције за које се сматра да су релевантне за истраживање дефинисаног проблема истраживачког рада. У првом реду кориштени су домаћи статистички извори: Централна банка БиХ, Агенција за

статистику БиХ и Дирекција за економско планирање при Савјету министара БиХ. Поред домаћих статистичких база, које кандидаткиња наводи у интернет изворима, на крају докторске дисертације, кориштени су и признати међународни статистички извори попут EUROSTAT-а, који представља службену базу ЕУ и Европске комисије. Овај извор објављује ажуриране податке и информације о бројним секторима, областима, показатељима те промјенама и тенденцијама када је ријеч о економији ЕУ, што кандидаткиња користи посебно у оквиру четвртог поглавља докторске дисертације. За недостајуће податке користи статистичке базе Свјетске банке и Међународног монетарног фонда.

Кандидаткиња користи метод компаративне анализе као важно аналитичко средство за прикупљање секундарних података ради утврђивања идентичности, различитости и сличности посматраних појава и корелационих односа предметних макроекономских варијабли у БиХ и ЕУ, док метод синтезе користи како би више елемената поставила у логичну цјелину на основу чега, даље, формулише правилне закључке у вези са постављеним хипотезама.

Осим тога, примјећује се да кандидаткиња готово у свим фазама израде рада користи дедуктивни метод анализе релевантне библиографске грађе. Примјењујући ову методу кандидаткиња успјева да идентификује досадашња истраживања о основним макроекономским закономјерностима као и најновијим теоријским концептима из области предмета истраживања.

Кроз докторску дисертацију примјењују се сложене статистичке методе за провјеру међусобних односа између посматраних макроекономских варијабли у сврху доказивања постављених научних хипотеза. Анализа обухвата временски период од 2000 – 2020. године. Због чињенице да је анализиран дуг временски период од 20 година, слиједи да су резултати истраживања релевантни и поуздани за извођење доказа и закључака докторске дисертације.

Дескриптивна статистика користила се у овом научном раду за мјерење аритметичке средине и стандардне девијације (варијабилности), као и за графичко и табеларно повезивање основних статистичких вриједности.

Метод једносмјерне ANOVA анализе са поновљеним мјерама кандидаткиња је

користила за потребе анализе варијансе, при чему је помоћу Левеновог теста хомогености варијансе извршено тестирање нормалности дистрибуције, као услов за спровођење анализе варијансе. Post Hoc тест у једносмјерној ANOVA анализи са поновљеним мјерам кандидаткиња кроисти ради утврђивања које се групе анализираних варијабли статистички разликују.

Кандидаткиња користи линеарну регресију као метод вишедимензионалне економетријске анализе помоћу које доказује повезаност једне зависне варијабли и више независних варијабли. У сврху провођења вишеструке регресионе анализе стопа реалног БДП-а је узета као зависна варијабла, док су стопа незапослености изражена административном стопом, инфлација мјерена индексом потрошачких цијена, СДИ, трговинска отвореност изражена као учешће увоза и извоза у БДП-у, спољнотрговински салдо и обим робне размјене као показатељи спољнотрговинске размјене, идентификоване као независне варијабле.

У статистичкој обради примјећује се да је анализирани узорак мањи од 30, те кандидаткиња правилно примјећује Спирманов коефицијент корелације, ради прецизнијег мјерења повезаности између анализираних макроекономских варијабли.

Припрема и похрањивање података за статистичку анализу урађена је у програму MS Excel 2013. Приликом обраде података и провођења статистичке анализе поштовали су се стандарди дефинисани за статистичку обраду и научно изражавање, а приликом анализе коришћен је програм IBS SPSS Statistics, verzija 25.0. Резултати анализе приказани су табеларно и графички, те је дато одговарајуће тумачење. Избор примијењених емпиријских и статистичких метода је адекватан, довољно егзактан и у складу је са сличним истраживањима која се могу наћи у релевантној научној литератури. Различитост метода доприноси оригиналности и сложености докторске дисертације. Добијени резултати статистичке анализе приказани су на јасан и транспарентан начин. Коначно, све анализиране варијабле дају довољан број елемената за извођење закључака.

- а) објаснити материјал који је обрађиван, критеријуме који су узети у обзир за избор материјала;
- б) дати кратак увид у примјењени метод рада при чему је важно оцјенити сљедеће:
- в) да ли су примјењене методе адекватне, довољно тачне и савремене, имајући у виду достигнућа на том пољу у свјетским нивоима;
- г) да ли је дошло до промјене у односу на план истраживања који је дат приликом пријаве докторске тезе, ако јесте зашто;
- д) да ли испитивани параметри дају довољно елемената или је требало испитивати још неке, за поуздано истраживање;

- е) да ли је статистичка обрада података адекватна;
 ж) да ли су добивени резултати јасно приказани;

4. РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ИСТРАЖИВАЊА

Научни допринос докторске дисертације произилази из резултата до којих се дошло израдом овог научно – истраживачког рада, а који проистичу из предмета и постављених циљева истраживања. Исто тако, добијени резултати одговарају на постављена питања о предмету истраживања, као и на постављене хипотезе. У најкраћем, истраживање је показало слиједеће:

- Укључивање у међународне трговинске токове важно је за економски раст и просперитет сваке националне економије [Кругман и Обстфелд]. У том процесу важна је конкурентна предност земље и њена способност да креира већу економску вриједност у односу на друге државе на међународном тржишту. Подстрек таквој развојној политици могу бити већа трговинска отвореност економија и тиме јача спољнотрговинска размјена [Едварде, Гросман и Хелпман, Зерен и Ари, и др.], као и стране директне инвестиције, које, према многим ауторима, могу бити међусобни супститути и комплементи међународној трговини [Mundel, Kang, Ishigami, McGarttan и др.].
- Трговинска отвореност подразумијева и већи ниво либерализације спољне трговине. Но, висок степен отворености према спољној трговини може бити проблематичан за земље у развоју, јер често отвореност није усклађена са степеном њиховог друштвено – економског развоја нити са конкурентношћу земље, што доводи до спољнотрговинског дефицита и других макроекономских неравнотежа.
- Емпиријска истраживања показују да отвореност привреде и макроекономска стабилност имају значајан статистички утицај на незапосленост, инфлацију и привредни раст (Филипсова крива). Такође, постоји теоријска веза између трговинске отворености и спољнотрговинске размјене у односу према СДИ. Теоријски, комплементарне СДИ доприносе повећању обима трговине и позитивно дјелују на извоз [Martinez et al., Ishigami, Ascaravci, и др.], док супститутивне СДИ имају инверзан однос са извозом – ако расту СДИ, смањује се извоз и обрнуто [McGarttan et al.].
- Свјетска криза из марта 2020. године, узрокована пандемијом коронавируса

- значајно је утицала на промјене у економском окружењу БиХ. Економске последице пандемије коронавируса највише су погодиле реални сектор економије, индустријску производњу те транспорт, туризам, трговину и угоститељство, док је раст забиљежен једино у области здравства, пољопривреде и грађевинарства. Пад БДП-а негативно се одразио на фискалне показатеље, што се манифестовало кроз пад прихода и расхода ентитетских влада. Насупрот реалним индикаторима, номинални економски агрегати у земљи су стабилни усљед конвертибилности националне валуте, те ефекта валутног одбора који доприноси стабилној стопи инфлације у земљи.
- Узроци цјеновних осцилација у БиХ изазвани су промјенама у кретању реалних економских фактора (цјеновне осцилације прехранбених производа, цјеновни шокови нафте и нафтних деривата, измјене пореских оптерећења у привреди, раст нето просјечних плата, и сл.).
  - Посљедње двије године у БиХ произвођачке цијене расле су брже од потрошачких цијена. Из тог разлога, ни прогнозе референтних статистика о кретању инфлације у наредном периоду нису оптимистичне. Централна банка БиХ (ЦББиХ) прогнозира да би се инфлација у 2022. години могла кретати на највишем икад забиљеженом нивоу у БиХ од 9,2%, у екстремном случају чак и на нивоу од око 12%. При томе, потенцијални узроци екстремних цјеновних шокова у наредном периоду су: фјучерси на нафту, плин и храну на међународном тржишту због изражених поскупљења, нарочито доминантних након избијања рата у Украјини, уска грла у дистрибутивним ланцима и сл. Такође, узроци могу бити и специфични домаћи цјеновни шокови попут: одлива квалификоване радне снаге у иностранство, усклађивања плата са растом трошкова живота због очекиваних притисака радника и синдиката, усклађивања цијена електричне енергије на домаћем тржишту са цијенама на међународном тржишту, и сл.
  - Коефицијент трговинске отворености БиХ креће се у интервалу од 86 % - 93 % и показује да је БиХ, у одређеним сегментима, успјела релаксирати мјере трговинске и царинске политике и отворити се за спољнотрговинску размјену. У погледу приближавања европским интеграцијама, ово је значајан помак за БиХ. Међутим, компаративна анализа је доказала да је коефицијент трговинске отворености БиХ и даље испод регионалног просјека, што

- показује да, иако је извоз БиХ врједносно растао, углавном се односио на извоз постојећих, а не нових производа и то на постојеће дестинације, а не на нова тржишта.
- Велики коефицијент отворености спољној трговини уз неповољан привредни амбијент и низак ниво конкурентности економије БиХ дестимулативно дјелује на спољнотрговинске односе са другим земљама на међународном тржишту. Статистички подаци ЦББиХ показују да у посљедњих двадесетак година БиХ бильежи негативан спољнотрговински салдо и дефицит платног биланса.
  - БиХ има неповољну робну структуру у међународној трговини која није у функцији унапрјеђења укупне спољнотрговинске размјене земље са остатком свијета. Иако земља има низ компаративних предности у појединим производним секторима, још увијек не успијева искористити своје конкурентне предности.
  - Анализа показује да на страни увоза, углавном, доминирају производи из акумулативних индустријских грана, као и производи за које постоје услови производње у БиХ (нпр. прехранбени производи). С друге стране, у композицији извоза, доминантни су производи нижих фаза обраде. Оваква робна структура увоза и извоза тангира однос између увозних и извозних цијена, те нарушава односе робне размјене БиХ са остатком свијета на међународном тржишту.
  - Спољнотрговинска размјена БиХ са СЕФТА потписницама представља важан сегмент њене спољне трговине, будући да имплементација СЕФТА споразума олакшава земљама чланицама процес европских интеграција.
  - Након ЕУ, СЕФТА је најзначајнији спољнотрговински партнер БиХ. Учешће извоза БиХ износи око 16,8%, док учешће увоза у укупној спољнотрговинској размјени са СЕФТА земљама износи 16,4%.
  - У спољнотрговинској размјени са ЕУ, БиХ бильежи константан и врло изражен спољнотрговински дефицит, који је 2020. године био већи од 2 милијарде КМ. Док референтне статистике објашњавају да је погоршање трговинског дефицита у БиХ узроковано растом врједности увоза одређених роба и услуга, као и усљед раста цијена робе на свјетском тржишту, економски аналитичари сматрају да су главни разлози повећања

- спољнотрговинског дефицита мања привредна активност, лоша политичка ситуација у земљи, али и немаран однос грађана према домаћим производима.
- Неравнотежа у спољнотрговинској размјени БиХ и високо учешће трговинског дефицита у структури БДП-а БиХ утиче на константан дефицит текућег рачуна земље, који износи 1.090 милијарди КМ у 2020. години.
  - Дефицит текућег биланса негативно утиче на БДП и платнобилансну позицију БиХ. Континуирано негативно учешће дефицита текућег рачуна у БДП-у БиХ утиче неповољно на макроекономску стабилност, која је неопходан услов за приступање европским интеграцијама, али и за економски раст и развој земље.
  - Статистичка анализа је показала позитивну и врло добру до изврсну корелацију у слиједећим међусобним односима: увоз и извоз, обим робне размјене и увоз, обим робне размјене и извоз.
  - Вјеродостојности регресионог модела доприносе независне варијабле: трговинска отвореност, инфлација, незапосленост, номинални БДП и салдо размјене помоћу којих се може описати аналитички облик везе са реалним БДП-ом у БиХ.
  - Увоз нема статистички значај за реални БДП. Међутим, Post Hoc тест у једносмјерној ANOVA RM анализи показао је да увоз има статистички значај на промјене реалног БДП-а у БиХ, када је стопа раста била већа од 5,6%.
  - Салдо размјене има позитивну, али статистички слабу корелацију са извозом.
  - Између коефицијента трговинске отворености и салда трговинске размјене постоји негативна веза, која је добро до изврсно корелисана. Из инверзног односа може се потврдити и званични статистички податак референтних домаћих и међународних статистика да увоз доминира у односу на извоз, те да у спољнотрговинској размјени БиХ има негативан трговински салдо. Кроз мањи извоз у односу на увоз, БиХ губи могућност да оствари ефекте економије обима.
  - Не постоји статистички значајна корелација у слиједећим макроекономским односима: незапосленост и реални БДП, инфлација и незапосленост, извоз и незапосленост, извоз и инфлација, увоз и реални БДП, увоз и незапосленост, увоз и инфлација, салдо размјене и реални БДП, салдо размјене и незапосленост, салдо размјене и инфлација, обим размјене и незапосленост,

обим размјене и инфлација, коефицијент трговинске отворености и реални БДП, коефицијент трговинске отворености и незапосленост, коефицијент трговинске отворености и инфлација, СДИ и реални БДП, СДИ и незапосленост, СДИ и инфлација, СДИ и увоз.

- Иако статистичка анализа није доказала компромис између незапослености и реалног БДП-а у БиХ (Окунов закон), нити између инфлације и незапослености (Филипсова крива), доказана је позитивна и слаба, али статистички значајна веза између инфлације и реалног БДП-а. Једносмјерна ANOVA анализа са поновљеним мјерењем показала је да инфлација није статистички утицала на разлике у кретањима стопе реалног БДП-а у БиХ нити у једној од четири анализираних групе (реални БДП мањи од 2,8%, реални БДП у интервалу кретања од 2,8% до 3,8%, реални БДП у интервалу кретања од 3,8% до 5,6% и БДП већи од 5,6%). Имплицира да је статистички значајна корелација двије анализираних макроекономске варијабле у БиХ представљала кратокорачни однос, а не дугорочан или структурни проблем, као и да су цјеновне осцилације, претежно, биле изазване шоковима на страни тражње.
- Позитивна и слаба, али статистички значајна корелација доказана је између извоза и СДИ, као и обима спољнотрговинске размјене и СДИ.
- Све анализираних макроекономске варијабле су у корелацији са годинама, те се свака варијабла с годинама мијењала, односно повећавала. Изузетак су инфлација и реални БДП, који су у инверзном односу с годинама, те су се ове варијабле с протеклом времена смањивале.

Добијени резултати представљају нова научна сазнања, будући да не постоји много научних истраживања економског раста који се на овај начин истраживао у нашем академском простору. Нова сазнања се односе, како на практичне, тако и на одређене теоријске доприносе економској науци.

На основу сагледавања различитих теоријских и емпиријских аспеката о улози трговинске отворености, спољнотрговинске размјене и СДИ на економски раст, кандидаткиња закључује да и даље постоје отворена питања и дилеме у научним круговима о развојној политици БиХ, тј. да ли се кроз већи извоз и спољнотрговинску размјену могу привући СДИ које би допринијеле повољнијој

комбинацији макроекономских агрегата у функцији бржег економског раста земље. Другим ријечима, да ли су СДИ потакнуте извозом једини пут успјешног економског развоја БиХ. Немогућност давања коначних одговора кандидаткиња приписује конфликтности одређених политика које се примјењују у БиХ.

Претходно наводи кандидаткињу на размишљање да ли се може, и да ли је право вријеме, да се постојећа економска и монетарна политика у БиХ коригује кроз флексибилнији девизни курс или модификовани облик валутног одбора, у циљу имплементације монетарне политике утемељене на закономјерностима које, како је научно доказано, доприносе бржем економском расту и смањењу стопе незапослености. Ова тема је све чешће предмет расправе у научним и академским круговима, те остаје отворена за нека будућа истраживања.

- а) Укратко навести резултате до којих је кандидат дошао;
- б) Оцијенити да ли су добивени резултати правилно, логично и јасно тумачени, упоређујући са резултатима других аутора и да ли је кандидат при томе испољавао довољно критичности;
- в) Посебно је важно истаћи до којих нових сазнања се дошло у истраживању, који је њихов теоријски и практични допринос, као и који нови истраживачки задаци се на основу њих могу утврдити или назирати.

5. ЗАКЉУЧАК И ПРИЈЕДЛОГ

Научна вриједност докторске дисертације под насловом „Утицај спољнотрговинске размјене на економски раст Босне и Херцеговине“ кандидаткиње мр Маје Ибрахимбеговић огледа се у валоризацији статистичких критеријума приликом вредновања и давања коначних закључака и препорука, јер се кроз аналитичко – предиктивни карактер резултата могу предвидјети будући односи између кључних варијабли економског раста, као и исходи и ефекти таквих односа.

Кандидаткиња је доказала да се стопа реалног БДП-а у БиХ, као показатеља економског раста, може аналитички представити линеарном једначином описаном независним варијаблама: трговинска отвореност, незапосленост, инфлација, номинални БДП и салдо размјене. На овај начин потврдила је да спољнотрговинска размјена посматрана преко показатеља – трговинска отвореност и салдо размјене, може утицати на економски раст БиХ.

Од свих анализираних варијабли, кандидаткиња, на основу добијених резултата

статистичке анализе, уочава да највећу статистичку значајност за регресиони модел економског раста има трговинска отвореност, која је у инверзном односу са реалним БДП-ом. Изучавањем сличних научних истраживања из међународно признатог економског фондуса, кандидаткиња уочава да и други аутори, попут: Ulasan, Rigobon и Rodrik, Vamvakidis и др., доказују инверзан однос између трговинске отворености и реалног БДП.

Кандидаткиња коректно користи теоријске доказе и научне резултате, те закључује да је БиХ земља у развоју са ниским дохотком која своју производњу усмјерава на производе ниже фазе обраде, будући да емпиријска истраживања управо показују да земље са неповољним економским амбијентом и овом врстом производне специјализације испољавају инверзан однос између отворености и економског раста. Испитивани макроекономски параметри нуде довољно елемената за поуздано истраживање, статистичку обраду података, и чине их релевантним и адекватним. Резултати истраживања су јасно приказани, док је кориштена литература релевантна и уредно референцирана према важећим научним стандардима.

Према обиму и сложености метода анализе, као и начину презентације добијених резултата, ова докторска дисертација представља значајан допринос економском фондусу. Кандидаткиња је истраживањем проведеним у докторској дисертацији дошла до одређених научних и прагматичних резултата истраживања која представљају истраживачку подлогу за нова истраживања из области међународне и теоријске економије. Истраживачки подстрек будућим истраживањима представља чињеница да се економски раст земље није на овај начин анализирао на нашим факултетима и да у теорији не постоје једнообразни ставови у вези са мађусобним корелационим односима између спољне трговине и економског раста.

Комисија је јединствена у мишљењу да је кандидаткиња мр Маја Ибрахимбеговић успјешно извршила истраживање у складу са одобреном темом докторске дисертације. Дакле, докторска дисертација кандидаткиње мр Маје Ибрахимбеговић је оригинално научно дјело самостално урађено уз примјену адекватних научних метода истраживања.

С обзиром на наведено, Комисија даје позитивну оцјену докторске дисертације мр Маје Ибрахимбеговић под насловом „Утицај спољнотрговинске размјене на економски раст Босне и Херцеговине“ и сматра да рад задовољава све критеријуме успјешно урађене докторске дисертације, па из тог разлога

П р е д л а ж е

Наставно – научном вијећу Економског факултета Универзитета у Бањој Луци и Сенату Универзитета у Бањој Луци да прихвати позитивну оцјену докторске дисертације кандидаткиње мр Маје Ибрахимбеговић под насловом „Утицај спољнотрговинске размјене на економски раст Босне и Херцеговине“, одобри њену јавну одбрану и одреди комисију за спровођење поступка одбране.

- а) Навести најзначајније чињенице што тези даје научну вриједност, ако исте постоје дати позитивну вриједност самој тези;
- б) Ако је приједлог негативан, треба дати опширније образложење и документовано указати на учињене пропусте, односно недостатке написане докторске тезе.

Бања Лука, 03.06.2022. год.

ПОТПИС ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

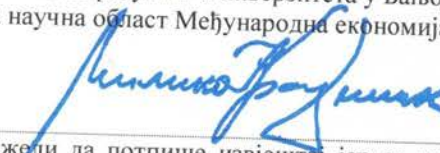
1. Др Гојко Рикаловић, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Београду, ужа научна област Економска политика и развој, предсједник,

2. Др Горан Поповић, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област Међународна економија и Теоријска економија, члан, и

3. Др Миленко Крајишник, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, ужа научна област Међународна економија, члан.

ИЗДВОЈЕНО МИШЉЕЊЕ: Члан комисије који не жели да потпише извјештај јер се не слаже са мишљењем већине чланова комисије, дужан је да унесе у извјештај образложење, односно разлог због којих не жели да потпише извјештај.